

Naistutkimus ja evoluutiopsykologia – kaksi esimerkkiä tieteidenvälisyydestä?

■ Osmo Tammisalo

Tuoreessa tieteidenvälisyyttä käsittelevässä Heikki Mikkelin ja Jussi Pakkasvirran oppikirjassa puhutaan vajaan sivun verran evoluutiopsykologias- ta, lähinnä kielteiseen sävyyn. Naistutkimuksesta teoksessa puhutaan noin neljän sivun verran (Mikeli ja Pakkasvirta 2007). Tässä kirjoituksessa vertaillaan näiden kahden alan ansioita lähinnä poikkitieteisyyden suhteen.

Yliopistoissamme ja korkeakouluissamme ei taida olla ensimmäistäkään tutkijaa, joka vastustaisi moni- tai poikkitieteisyyteen tähtääviä hankkeita. Yleinen mielipide näyttäisi olevan, että tieteiden ja tiedekuntien välisiä rajoja var- tioidaan liian mustasukkaisesti. Toisaalta aja- tus tieteiden yhteistyöstä on niin itsestään selvä, että toisinaan on ihmeteltävä, miksi kukaan edes lausuu sitä ääneen. Eikö tieteilijöiden tulisi olla kiinnostuneita kaikista omaa tutkimusta vähän- kin sivuavista tosiasiaväitteistä ja niiden perus- teluista, täysin riippumatta millä tieteenalalla ne esitetään? Tässä kirjoituksessa aihetta käsi- tellään tuoreen WSOY:n vuonna 2007 kustan-

taman *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyy- teen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen* -kirjan avulla, keskittyen evoluutiopsykologiaan ja naistutkimukseen.

Biologian soveltaminen ihmisen tutkimiseen

Kirjan tekijät, Renvall-instituutin Heikki Mikeli ja Jussi Pakkasvirta, kirjoittavat, että vaikei ”sosiobiologiaa ja myöhempää evoluutiopsyko- logiaa tuomittaisikaan moraalisiin tai poliittisiin perustein, niitä vastaan voidaan esittää tieteellis- tä kritiikkiä (Raatikainen 2007)”. On ilahdutta- vaa, miten kulttuurintutkijatkin myöntävät, että poliittiset tekijät vaikuttivat taannoiseen sosio- biologiakritiikkiin. He jopa viittaavat Ullica Segerstråleen, jonka *Defenders of the Truth* -teos (2000) käy ansiokkaasti läpi poliittisia intohi- moja sosiobiologiaan kohdistetun hyökkäyk- sen takana (ks. kirjan arvio *Tieteessä tapahtuu* 5/2002).

Väite siitä, että näitä tieteenaljoja vastaan voidaan esittää tieteellistä kritiikkiä, on sen sijaan outo. Eikö tämä päde mihin tieteenalaan tahansa ja ole jo sisäänrakennettuna tieteeseen? Miksi siis juuri evoluutiopsykologia on nostettu esiin? Voisivathan Mikkeli ja Pakkasvirta sanoa, että tieteelliset argumentit toimivat myös kulttuurihistorian kohdalla. Lisäksi on huomattava, että Panu Raatikaisen *Tiede & edistys* -lehdessä esittämä evoluutiopsykologiakritiikki, johon Mikkeli ja Pakkasvirta viittaavat, on erittäin pintapuolinen: kohteeksi esimerkiksi valikoidaan vain muutama alan edustaja. Se myös asettaa evoluutiopsykologialle niin korkeita vaatimuksia (olisi esim. tunnettava varhaisten esivanhempiemme mielenrakenteet), että niiden noudattaminen monien kulttuurintutkimuksen tai yhteiskuntatieteiden teorioiden kohdalla ei jättäisi näiden tieteellisyydestä mitään jäljelle. Siinä määrin kuin psykologia tutkii ihmisille yhteisiä mielen toimintoja maistamisesta ja muistamisesta tuntemiseen, *kaikki psykologia on evoluutiopsykologiaa*.

Mikkeli ja Pakkasvirta jatkavat, että on ”hyvin kiistanalaista, mitä ihmisen tarkastelu yhtenä biologisena lajina antaa laajemmin kulttuuri- ja yhteiskuntatieteille. Vaikka erilaiset evoluutioanalogioiden heuristisesti tarjota mielenkiintoisia ajatuksia, niistä ei ole yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yleiseksi teoreettiseksi viitekehukseksi.” Tämä onkin jo tärkeämpi kysymys: Mitä biologia tai evoluutio voivat antaa kulttuuri- ja yhteiskuntatieteille? Ensinnäkin evoluutiobiologian parempi tuntemus toisi realistisemmän ihmiskuvan. Evoluutio on anatomisten piirteiden lisäksi muokannut aivojamme ja ajatteluamme – kauneusmieltymyksiä, rakkautta, mustasukkaisuutta, insestikammos, katumusta, kiitollisuutta, anteeksiantoa jne. Ottaen huomioon maanviljelyksen aloittamisen jälkeen tapahtuneet valtavat muutokset ihmisen elinympäristöissä ja jokaisen ihmisyyden omalaatuisen historian lienee perusteltua sanoa, että evolutiivinen näkemys ihmisluonnosta on *ainoita* kulttuuritieteeseen sopivia tieteellisiä yleisteorioita. Toisin sanoen ihmistä tai hänen luomaansa kulttuuria ei voida ymmärtää ilman evolutiivista viitekehystä.

Biologia antaa yhteiskuntatieteilijälle myös ylivertaiset mahdollisuudet luoda testattavia ennusteita. Esimerkiksi isäpuolesta koitua riskivaikutus lapsen hyvinvoinnille löydettiin vasta, kun tilastoja tutkittiin evolutiivisin silmin (Daly & Wilson 1988). Evoluutioteorian perusteella voidaan myös ennustaa, että sellaisissakin yhteisöissä, jotka eivät ole altistuneet länsimaiselle mediakulttuurille ja joissa vartalo verhotaan tarkoin, naiset ovat miehiä enemmän huolissaan ulkonäöstään. Jo perustiedot luonnonvalinnasta auttavat luomaan tällaisia hypoteeseja. Jälkimmäiseen esimerkkiin liittyen havaittiin, että iranilaisilla naisopiskelijoilla oli yhtä paljon syömishäiriöitä asuivatpa he Iranissa tai Yhdysvalloissa (Miller & Kanazawa 2007; Abdollahi & Mann 2001). Mainittakoon, että naisen ulkonäön suurempi merkitys parinvalintaprosessissa näyttää pätevän myös eloonjäämisen kannalta äärimmäisissä oloissa, esimerkiksi eskimoiden parissa (Kjellström 1973).

Entä jos tutkija päättää kaikesta huolimatta keskittyä pelkästään ihmislajin kykyyn omaksumaa informaatiota ja käyttäytymismalleja lajitovereilta? Mitä haittaa siitä on, jos tutkija jättää huomiotta muut evoluutioissa kehittyneet ominaisuudet? Haitta on ilmeinen: tällöin kulttuuri alkaa helposti näyttää taivaasta tippuneelta ja ominaisuuksiltaan sattumanvaraiselta möhkäleeltä, joka yksin määrää ihmisen käyttäytymisen. Toisin sanoen tutkijalta saattaa jäädä huomaamatta, että kulttuuristenkin ilmiöiden taustalla on aina yksittäisiä ihmisiä ja heidän evolutiivisesti kehittyneitä tunnereaktioitaan. Tämä onkin pääsyy, miksi kulttuuritieteet eivät saa unohtaa biologiaa, joka tarkkaan ottaen onkin emotiede ihmistieteille.

Mikään edellä mainitusta seikoista ei tietenkään tarkoita, että kulttuuriset arvot eivät vaikuta ihmisen käyttäytymiseen tai että arvot pohjautuvat tiukasti emotioihin. Mutta luonnonvalinnan muovaamat tunteet (sekä tieteiden välinen hierarkia) kannattaa silti pitää mielessä, jos haluaa välttyä helpoilta virheilta, esim. ”media tuottaa kauneusmieltymykset” tai ”kulttuurin asettamat kiellot synnyttävät insestikammon” (ks. Tammissalo 2007). Ja mitä tulee kult-

tuuristen ilmiöiden sattumanvaraisuuteen (esim. housunlahkeiden leveys), se selittyy osittain sillä, että sattumanvaraisuuden ylläpitäminen hyödyttää joitakuita. Esimerkiksi yksimielisyys vaikutusvaltaisen henkilön ajatusten kanssa ei ole sattumanvaraista, vaikka kyseiset ajatukset itsessään sitä olisivatkin (Alexander 1979). Usein sattumanvaraisuus koskee käyttäytymiselle annettuja selityksiä, ei käyttäytymistä itseään.

Evoluutiobiologian soveltaminen ihmistieteissä ei siis ole kulttuuristen ”evoluutio-analogioiden” etsimistä, vaan käyttäytymistä koskevien ennusteiden luomista ja *monella tasolla* tapahtuvaa syysuhteiden selvittämistä. Miksi ja missä olosuhteissa vaikkapa suosimme kutakin sukulaistamme? Jo tähän yksittäiseen kysymykseen liittyy valtava joukko monimutkaisia eturistiriitoja ja väistämättömiä kompromisseja: 1) monta sukupolvea elää samanaikaisesti, 2) eri suvuilla on erilaiset intressit, 3) kullakin yksilöllä on omanlaisensa joukko sukulaisia (lukuun ottamatta identtisiä kaksosia), 4) ”tieto” sukulaisuudesta tulee epäsuorasti (paitsi äidin ja tämän lapsen kohdalla), 5) yksilöt liittoutuvat keskenään, 6) yksilöiden avuntarve ja kyky auttaa ovat erilaisia, 7) ihmiset oppivat uusia tapoja manipuloida kulttuurisia tapoja edukseen jne. Niinpä en voi olla yhtä mieltä niiden kanssa, jotka pitävät lisääntymisedut huomioivaa biologista näkökulmaa jotenkin yksinkertaistavana tai deterministisenä. Saavuttamamme tietämys geeniemme ”itsekäistä” metkuista saattaa jopa olla kaikista dramaattisimmin valinnanvapauksiamme lisännyt seikka.

Monitieteisyyttä ilman evoluutioteoriaa?

Toinen poikkitieteellisyysliitetty ala on naistutkimus, josta Mikkeli ja Pakkasvirta kirjoittavat (s. 125):

...luotiin ja löydettiin uusia käsitteitä, kuten työpaikkojen sukupuolisuhdet, seksuaalinen häirintä, parisuhdeväkivalta ja perheväkivalta. Naistutkimus on myös osaltaan kiinnittänyt huomiota aiemmin toisarvoisiksi leimattujen elämänalueiden ja aiheiden tutkimukseen, kuten perheeseen, ihmissuhteisiin, koti- ja palkkatyöhön sekä muihin niin sanottuun yksityiseen sfääriin liittyviin kysymyksiin.

Näiden ilmiöiden tajuaminen ja tutkiminen ovat tyypillisiä tieteidenvälisen (nais)tutkimuksen saavutuksia, kohteita, meriittejä ja tuloksia.

Vaikka olisikin totta, että naistutkimus on nostanut esiin uusia tutkimuskohteita, tällä ei nähdäkseni voida puolustaa naistutkimuksen (moni)tieteellisyttä, saati sen tulosten pätevyyttä. Ratkaisevaa on siis se, onko uusista (tai vanhoista) kohteista tehty tutkimus hyvää tiedettä ja ovatko alalla esitetyt tosiasiaväitteet perusteltuja – tai riittävän selkeitä, jotta niitä voidaan vakavasti arvioida.

Mikkelin ja Pakkasvirran mukaan naistutkimus on myös ”purkanut tieteen arvovapaus-käsitteen sisäisiä ongelmia ja osoittanut tieteen moniulotteista poliittisuutta” (s. 125). Tästäkin voidaan todeta, että vaikka väitteet olisivat totta, se ei vielä tee alan tutkimuksesta pätevää monitieteellisyttä.

Mikkeli ja Pakkasvirta jatkavat (s. 126):

Tiivistetysti voidaan sanoa, että naistutkimus tuo eri tieteenaloja yhteen ja luo eri näkökulmia yhteiseen teemaan. Se myös valaisee tieteen rajoituksia ja erityisoletuksia sekä samalla rikkoo niitä. Parhaimmillaan naistutkimus voi purkaa tieteenalojen metateoreettisten [p.o. metateoreettisia] malleja. Se on luonteeltaan tieteidenvälistä ja tieteen historian traditioita kyseenalaistavaa.

Voidaan kuitenkin kysyä, missä tämä paljon mainostettu tieteidenvälisyys näkyy. Nykyiselläänhan naistutkimuksella ei käytännössä ole yhteyksiä esimerkiksi tutkimukseen, joka selittää ihmislajin sukupuolten käyttäytymistä evoluutioteorian perusteella.

Lopuksi on paikallaan katsoa tarkemmin, millainen suhde evoluutiopsykologialla on monitieteisyyteen. Miten evoluutiopsykologi esimerkiksi selvittäisi kysymystä siitä, missä määrin ihmisen taipumukset ovat sopeutuneet yksiviivoisuuteen? Ensimmäinen tapa voisi perustua *historiaan*: tutkimalla eri aikakausina vallinneita avioliittojärjestelmiä. Toinen mahdollisuus on *antropologinen*: tutkimalla jäljellä olevia metsästäjä-keräilijöitä. Kolmas tapa on jo Darwinin harrastama vertaileva menetelmä: tutkimalla ja vertailemalla muiden kädellisten käyttäytymistä, lajihistoriaa ja anatomiaa. Ja lopuksi tutkija voisi perehtyä suoraan hyvinvointivaltioiden

ihmisiin. Kuhunkin menetelmään sisältyy myös useita erilaisia tutkimusmahdollisuuksia. Esi-merkiksi viimeksi mainittuja nykyihmisiä voidaan tutkia haastatteluin, koejärjestelyiden avulla tai perehtymällä omaelämäkertoihin. Lisäksi voidaan vertailla miehiä ja naisia sekä eri yksilöitä eri yhteyksissä (Tammisalo 2005). Jo evoluutiopsykologian perusoppikirjoissa todetaan, että kaikissa tietolähteissä on omat vajavaisuutensa, mutta käyttämällä useita lähteitä tutkijat voivat ylittää minkä tahansa yksittäisen tietolähteen puutteet (esim. Buss 2004). Se on monitieteisyyttä parhaimmillaan.

KIRJALLISUUS

Abdollahi, Panteha & Mann, Traci (2001): Eating disorder symptoms and body image concerns in Iran: Comparisons between Iranian women in Iran and in America. *International Journal of Eating Disorders*. Vol 30: 3. 259–268.

Alexander, Richard (1979): *Darwinism and Human Affairs*. University of Washington Press. Seattle.

Buss, David (2004): *Evolutionary Psychology*. 2. p. Allyn & Bacon. Boston.

Daly, Martin & Wilson, Margo (1988): *Homicide*. Aldine de Gruyter. New York.

Kjellström, Rolf (1973): *Eskimo Marriage*. Nordiska museets handlingar 80. Lund.

Mikkeli, Heikki ja Pakkasvirta, Jussi (2007): Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteellisyteen. WSOY Oppimateriaalit. Helsinki.

Miller, Alan & Kanazawa, Satoshi (2007): *Why Beautiful People Have More Daughters*. Perigee. Lontoo.

Raatikainen, Panu (2007): Evoluutiopsykologia ja sen ongelmat. *Tiede & Edistys* 1/2007.

Segerstråle, Ullica (2000): *Defenders of the Truth*. Oxford University Press. Oxford.

Tammisalo, Osmo (2005): *Rakkauden evoluutio – Ihmisen parinvalinnan biologiaa*. Terra Cognita. Helsinki.

Kirjoittaja on elintarviketieteiden maisteri ja vapaa tiedetoimittaja.